

Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti

PAVLÍNA FORMÁNKOVÁ

Padesátá léta minulého století se v Československu odvíjela ve znamení mohutných propagandistických kampaní. Komunisté jich zorganizovali bezpočet. Měly pomoci upevnit jejich vládu a také očernit jejich odpůrce. Terčem těchto kampaní se stávali lidé hlásící se k demokratickým hodnotám první republiky, účastníci západního odboje, představitelé katolické církve, sedláci, velkopodnikatelé i drobní živnostníci, umělci, jejichž díla komunističtí kulturtréři shledali závadnými, a také „západní imperialisté a jejich agenti a přísluhovači z řad zrádné emigrace“. Hlavním aktérem jedné z nich se ale paradoxně stal i zástupce říše hmyzu – konkrétně mandelinka bramborová.

Mandelinka bramborová neboli „americký brouk“, jak byla v 50. letech v zemích socialistického tábora nazývána, opravdu pochází z USA. Poprvé byla popsána v roce 1824 v Coloradu. Spojenými státy se šířila zhruba stejně, jak postupovali osadníci. Do Evropy pak doplula v roce 1875 na obchodních lodích, ukrytá v americkém zboží. Přežila na rostlinách a obalech. V Evropě byla nejprve spatřena právě v okolí německých a anglických přístavů. O hromadném výskytu se začalo mluvit roku 1922 ve Francii – tehdy byly v Evropě poprvé použity postřiky a od té doby se také datuje mohutnější postup tohoto brouka starým kontinentem. V meziválečném období a během druhé světové války jím

byly zamořeny některé další země – například Velká Británie, Belgie, Německo, Švýcarsko a Polsko.

Za války se Němci obávali, že se mandelinka bramborová vyskytne i na území protektorátu, který byl pro velkoněmeckou říši zásobárnou zemědělských plodin. Už v roce 1939 bylo vydáno nařízení o takzvaných hledacích dnech a obyvatelé protektorátu, především děti,¹ pročešávali oblasti ležící u hlavních železničních tratí; vycházelo se z předpokladu, že by tento škůdce mohl být zavléčen na toto území spolu s vojsky valícími se na východ. Mandelinka, ač celou válku hledána a očekávána, se u nás poprvé objevila až v červenci 1945. Její šíření bylo v prvních poválečných letech jen pozvolné. Ale už

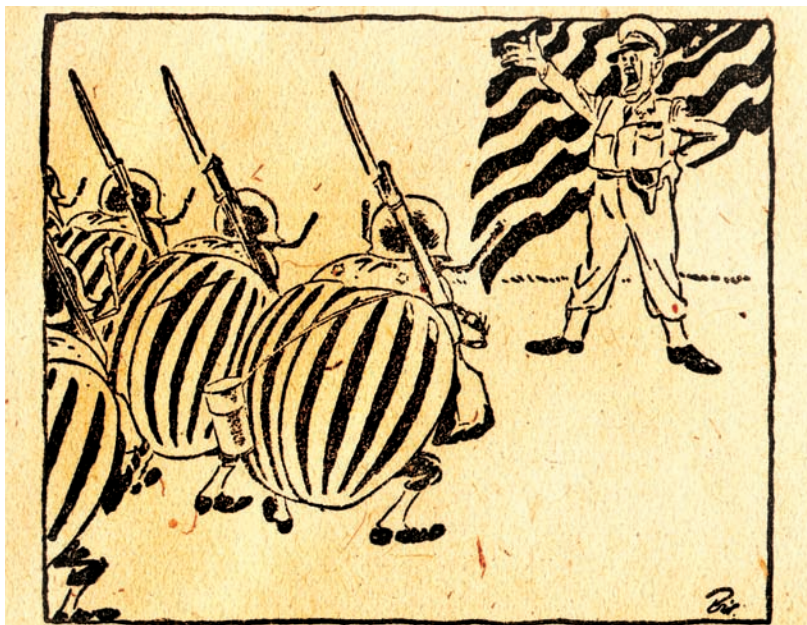
v roce 1947 odborníci varovali, že sousední státy jsou mandelinkou zamořeny, a ohrožují tak do budoucna území ČSR. Se sousedními zeměmi byl konzultován společný postup. Již před únorem 1948 vznikl při ministerstvu zemědělství Výbor pro potírání mandelinky bramborové.

V roce 1948 bylo konstatováno, že dosavadní nařízení z roku 1939 je třeba reformovat, měl být dán větší prostor místním a okresním národním výborům, výzkumné zemědělské ústavy měly zastávat jen řídicí a kontrolní funkci.

Dne 22. června 1948 vyšlo vládní nařízení o opatřeních proti mandelince bramborové, které uvádělo konkrétní postup, jak nebezpečí přemnožení tohoto parazita

¹⁾ V tomto roce se „protimandelinkové akce“ zúčastnilo 39 000 českých dětí a „hledací dny“ se každoročně opakovaly.

— *Americké vrchní velení dává vám, mandelinkám bramborovým, čestný úkol, sabotovat zemědělství a prokázat absolutní prvenství v „svoobodné iniciativě“.*

Mandelinky jakožto američtí vojáci vyslaní do Československa za účelem sabotáže. Na mnoha karikaturách byla využita „podobnost“ pruhů na krovkách brouka s pruhy na americké vlajce.

Zdroj: Lidové noviny

čelit. Ukládalo vlastníkům pozemků, ale i všem ostatním, kteří tohoto škůdce objeví, povinnost do 24 hodin oznámit jeho výskyt katastrálně příslušnému místnímu národnímu výboru. A přinést i předmět doličný – brouka, krovku nebo „požerek na listě“. Místní národní výbor měl výskyt neprodleně ohlásit okresnímu národnímu výboru a nález předat k prozkoumání výzkumnému ústavu zemědělskému. Pokud ústav potvrdil, že se skutečně

jedná o mandelinku bramborovou, místní národní výbor byl povinen do 24 hodin oznámit, že se v obci vyskytl nebezpečný škůdce. Vlastník pozemku, na kterém se brouk našel, zde musel umístit cedulky s upozorněními, že je pole zamořené, a nepovoláním je proto na něj vstup zakázán. Zároveň byl vydán zákaz živou mandelinku bramborovou přenášet. Dalšímu šíření tohoto brouka se mělo zabránit zejména jeho opakovaným sbíráním

a desinfekcí zamořeného pozemku. Vládním nařízením bylo stanoveno, že je-li to zapotřebí, může být k bezplatnému vyhledávání, sbírání a hubení mandelinky povoláno starší žactvo, při silnějším zamoření i ostatní obyvatelé a také vojsko.

PROVOLÁNÍ VLÁDY

Přemnožení mandelinky bramborové, ke kterému v Evropě došlo v roce 1950, bylo u nás, v Německé demokratické republice a Polské lidové republice propagandisticky využito. V této studii se soustředíme na popis toho, jak propagandistická kampaň probíhala v Československu. Ve dvou výše uvedených sovětských satelitech byla však organizována velmi podobně.²

Československá vláda vydala 28. června 1950 Provolání vlády k boji proti mandelince bramborové, jež druhý den otiskly na titulní straně všechny deníky. Oznámila v něm, že mandelinkou bramborovou byly zachváceny všechny západní a jihozápadní oblasti republiky, hraničící s okupačními pásmy západního Německa, a existují nezvratné důkazy, že tato kalamita nevznikla přirozeným způsobem, ale že *nebezpečný škůdce k nám byl dopraven uměle, záměrně a hromadně pomocí mraků a větrů západními imperialisty, jakož i pomocí jejich záškodnických agentů k nám vyslaných*. Agenti je k nám měli nosit pod rouškou tmy v krabičkách a lahvičkách. Vláda dále v prohlášení zdůraznila, že na tento hanebný čin pracující lid odpoví *velkým a hromadným bojem proti mandelince, zločinně k nám dopravované, a odhalí pravou tvář³ impe-*

² V Německu byla mandelinka v té době nazývána „Amikäfer“, v Polsku „žuk z Kolorado“ (nebo „kolorowy dywersant i wróg“), v ruštině pak „amerikanskij žuk“. Propaganda v NDR i v Polsku vysvětlovala přemnožení mandelinky stejně jako v Československu – jde o zákeřný útok amerických imperialistů. Podobnost najdeme i v dobových plakátech a karikaturách. Srov. například JAKOVLEV, B. V.: Mandelinka bramborová. Přírodovědecké vydavatelství, Praha 1952; panel věnovaný „americkému brouku“ v Muzeu berlínské zdi v Berlíně (Mauermuseum) nebo OSTAŁOWSKA, Lidia: Plaga nadeszła nocą. Gazeta Wyborcza, 1. 6. 1996.

³ Všimněme si používaných slov, frází a proklamací. Bezprostředně předtím byla organizována kampaň provádějící proces s JUDr. Miladou Horákovou, ve které pracující lid rovněž „odhalil pravou tvář reakce“, tentokrát domácí. Milada Horáková, Závaš Kalandra, Jan Buchal a Oldřich Pecl byli popraveni 27. 6. 1950, den před vydáním prohlášení vlády.

rialistů a válečných štváčů a jejich zruďných agentů a tím přesvědčí nepřátele o marnosti snah zne-
možnit nám budovatelské úspěchy a přispěje k posílení mohutné fron-
ty míru, vedené velikým Sovětským
svazem.⁴

MANDELINKA BRAMBOROVÁ A VÁLKA V KOREJI

Kampaň spojená s mandelinkou bramborovou byla spuštěna tři dny poté, co severokorejská armáda překročila se souhlasem Stalina a Mao Ce-tunga 38. rovnoběžku a napadla svého jižního souseda. Začala válka v Koreji. Rada bezpečnosti OSN na svém mimořádném zasedání označila KLDŘ za agresora a rozhodla o vyslání jednotek na pomoc jihokorejské armádě. Americký prezident Truman nařídil zásah leteckých a námořních sil proti severokorejským vojákům. Napětí mezi Východem a Západem se vyhrotilo na nejvyšší míru. Při propagandistické interpretaci konfliktu byla využita i mandelinka bramborová. Dělo se tak na příkaz oficiálních míst, jak vyplývá například ze zápisu o schůzi Komise pro akci proti mandelince bramborové z 18. července 1950, v němž se ukládá: *Při všech hledacích akcích je třeba připomínati politickou souvislost boje proti mandelince s akcemi imperialistů v Koreji*.⁵ Na stránkách novin se řadu týdnů vedle sebe objevovaly zprávy z „československého bojiště“, kde pracující lid, zocelen spravedlivým hněvem, za pomoci mírumilovných sovětských „letčků“ bojuje proti mandelince bramborové, a z korejského bojiště, kde vzdušní mordýři amerického letec-

tva shazují pumy na obytné čtvrti korejských měst.⁶

Jazykovědec Vladimír Macura si ve své studii *Šťastný věk*⁷ všimá, že propojování těchto dvou témat mělo vliv na to, jakým způsobem byly prohlášení vlády, články v tisku i texty na plakátech věnované mandelince bramborové stylizovány. Připomínají mobilizační vyhlášky, autoři reportáží z míst zamořených mandelinkou jako by se vžívali do rolí válečných zpravodajů: *Pozor, občané republiky! Vaše země, pro vás ta nejkrásnější, byla napadena mandelinkou bramborovou [...] boj proti škůdci byl zahájen na frontě co nejširší a mobilizovány [byly] prostředky, které se dobře osvědčují. Nastoupili jsme do boje, v němž musíme stůj co stůj zvítězit*.⁸

Tyto žravé larvy, to je kultura atomových válečných paličů. Jenomže páni imperialisté dělali účet bez hostinského. Počítali, a zase se přepočítali. Naše vláda učinila rázná opatření. Rázná opatření k odrazení podlého útoku našich nepřátel. A to už by mohli i na Západě vědět. U nás je od slov k činům blízko. My všichni a především mládež, pionýři se dáваме do boje. Najdeme každého amerického brouka a zničme ho! [...] Vypořádali jsme se s Horákovou, Peclem a společníky, vypořádáme se s mandelinkou bramborovou – americkým broukem!

Československý filmový týdeník, 1950.⁹

Na příkaz oficiálních míst měla být „mandelinková kalamita“ dáвана do souvislosti s válkou v Koreji. V *Dikobrazu* dokonce vyšel rozhovor dvou amerických letců: „Tož kam, Same, do Koreje s bombami? – Ne, do Evropy s mandelinkou.“ (*Dikobraz*, 1950, roč. 30, č. 6, s. 4.)
Zdroj: *Mladá fronta*

⁴) Provolání vlády k boji proti mandelince bramborové. *Rudé právo*, 29. 6. 1950, s. 1.

⁵) *Národní archiv* (dále jen NA), f. Zemědělské oddělení ústředního výboru Komunistické strany Československa (dále jen 78), sv. 41, arch. j. 560, l. 42; zápis o schůzi Komise pro akci proti mandelince bramborové, konané 18. 7. 1950 na ministerstvu zemědělství.

⁶) KUBKA, Jiří: Americký brouk. *Lidové noviny*, 12. 7. 1950, s. 3.

⁷) MACURA, Vladimír: *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989*. Pražská imaginace, Praha 1992, s. 31.

⁸) SKYBA, Zikmund: Gangsteři v letadlech. *Lidové noviny*, 1. 7. 1950, s. 1.

⁹) *Polska kronika filmowa* uvedla v roce 1950 velmi podobný „dokument“.

DIKOBRAZ

ČÍSLO 29 • ROČNÍK VI • 18. ČERVENCE 1950 • CENA 3 KčS

• „Haudujudů, domorodče, kudy se dostaneme na venkov? Byli jsme pověřeni rozšířit tady u vás atlantickou kulturu...“

Kreslil J. Molin

EMBLEMATICKÉ ZVÍŘE ZÁPADU

Pro „amerického parazita“, dosud ideologicky nevyhraněného, nastal hvězdný okamžik. Byl nazván nepřítelem míru, vyslancem Wall Streetu, žravým imperialistickým vrahem, protože jako oni jen ničí a ničí. Soudobá karikatura využila vzhledu zavalitého brouka s pruhovanými krovkami, které při troše zvrhlé fantazie připomínaly pruhy na americké vlajce. Na plakátech a v novinových karikaturách měly mandelinky často lidské hlavičky, které tu zdobil cylinder strýčka Sama, onde zase přilba amerického vojáka. Na zádech jim nechyběly složené padáky, aby nebylo pochyb, jak se k nám dostaly.

Jak uvádí již zmíněný Vladimír Macura, mandelinka bramborová tehdy nemohla být pouhou mandelinkou bramborovou, ale přetvořila se v symbol, v emblematické zvíře Západu. Její výskyt byl označován za zlou setbu imperialistů, jakýsi groteskně převrácený obraz poválečných zásilek UNRRY.¹⁰

Konstatuje, že mandelinky se stávaly alegorií takzvaných nepřátel socialismu, a odkazuje například k článku v *Rudém právu*, kde

Mandelinka bramborová
Václav Lacina

Mračí se krize nad Kapitolem, kde Mister Dollar dumá o výbojích a bádá, koho poslat do pole: najít ho – těžké, sám jít, to se bojí.

Meč rozbil by si o železný štít, tož nejpolejší zbraň mu není cizí: sám mor, chtěl by nás morem zahubit. Sám hmyz, posílá na nás spolu hmyzy.

Lidové noviny, 15. 7. 1950, s. 4.

Sbírat „amerického brouka“ vyrazila v nažehlených blůzách a sukních i delegace Československého svazu žen v čele s předsedkyní Anežkou Hodinovou-Spurnou (11. 7. 1950, pole státního statku Vintířov). Zdroj: ČTK/Zdeněk Havelka

se píše: Zanesení mandelinky bramborové na naše pole je jen dalším článkem v řetězu provokací amerických imperialistů, v řetězu, který vede od nasazování agentů typu Tita, Rajka a Kostova do zemí lidové demokracie [...] k podporování špiónů a zrádců v Československu, jak tomu bylo v případě Horákové a jejích společníků.¹¹

ORGANIZACE KAMPAŇ

Rozvinula se rozsáhlá kampaň, která byla vedena jak po linii státní, tak stranické. Co se státních orgánů týče, logicky ji koordinovalo ministerstvo zemědělství. Byla vytvořena Komise pro boj s mandelinkou bramborovou (později do-

Ze života hmyzu
Karel Bradáč

Jen ať si švábí, ať si mandelí, tím ujít nemohou své vlastní zhoubě. Nakonec budou stejné v či chtěl jsem vlastně říci v troubě.

Dikobraz, 1950, roč. 6, č. 31, s. 5.

stala název Ústřední komise pro boj proti americkému brouku). Po rad, kterým předsedal vládní zmocněnec pro boj s mandelinkou bramborovou¹² (resp. „americkým broukem“), se zúčastňovali zástupci zemědělského oddělení ÚV KSČ,

¹⁰⁾ MACURA, Vladimír: *Šťastný věk*, s. 31. UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) – projekt mohutné poválečné humanitární a rozvojové pomoci, který financovaly z více jak dvou třetin USA. Československo obdrželo v letech 1945–1947 dodávky zboží za zhruba 270 milionů dolarů.

¹¹⁾ Nový spojenec Američanů – mandelinka bramborová. *Rudé právo*, 12. 7. 1950, s. 3.

¹²⁾ Josef Machačka.

„Pěst pracujícího lidu“ drtí „šestinohé vyslance amerických imperialistů“. Antonín Pelc vytvořil stovky novinových a časopiseckých karikatur, z nichž některé vydal i knižně.

Zdroj: Mladá fronta

kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ, ministerstev zemědělství, vnitra, národní bezpečnosti, národní obrany, těžkého průmyslu, dopravy, školství, věd a umění, techniky, slovenského poverenictva polnohospodářstva, Jednotného svazu českých zemědělců, Jednotného svazu slovenských rolníků, zástupci krajských národních výborů, pražského ústředního ná-

rodního výboru a také sovětský poradce¹³ na ministerstvu zemědělství. V rámci aparátu komunistické strany pak kampaň koordinovalo zemědělské oddělení ÚV KSČ. Obě centrální instituce – státní a stranická – pak kampaň realizovaly ve spolupráci se svými podřízenými orgány – ministerstvo s národními výbory (vznikaly komise pro boj s mandelinkou bram-

Rolníci!

Imperialisté na vás a na vaše hospodářství útočí mandelinkou bramborovou. Zničíme mandelinku a vzorným provedením mírových žní dáme západním imperialistům pádnou odpověď!

Do boje proti mandelince bramborové! Brázda, Praha 1950.

borovou, resp. s „americkým broukem“) všech stupňů a ÚV KSČ pak s krajskými a okresními výbory KSČ. Obě také vydávaly instrukce a zpětně jim byly zasílány informace, jaká opatření byla učiněna a jak vypadá realizace kampaně v praxi. Do boje proti „americkému brouku“ se měly zapojit nejen zemědělci, ale celá Národní fronta, všechny masové organizace, školy i jednotlivé podniky. Účast v kampani se měla stát věcí cti každého občana.

Na ministerstvo zemědělství a na ÚV KSČ začala proudit hlášení o opatřeních učiněných v jednotlivých krajích a okresech. Kromě technických detailů, týkajících se organizace tzv. hledacích a sběracích dnů a nasazení techniky a prostředků na hubení tohoto hmyzu, jsou v dálnopisech podávány také informace o tom, jakým způsobem je vedena kampaň. Citujme například z dálnopisu zaslání na ústřední výbor KSČ Krajským výborem KSČ v Českých Budějovicích: *Školy všech stupňů, učitelský sbor i žactvo bylo seznámeno s mandelinkou bramborovou ve všech stádiích [sic!] vývoje, plakáty byly umístěny ve školách, železničních stanicích, v poštovních úřadech, hospodářském družstvu atd. [...] Činíme opatření na hromadnou mobilisaci obyvatelstva. Dálnopis je zakončen tvrzením, že nejde o přirozený výskyt tohoto škůdce, ale že k nám mohl být zavlečen*

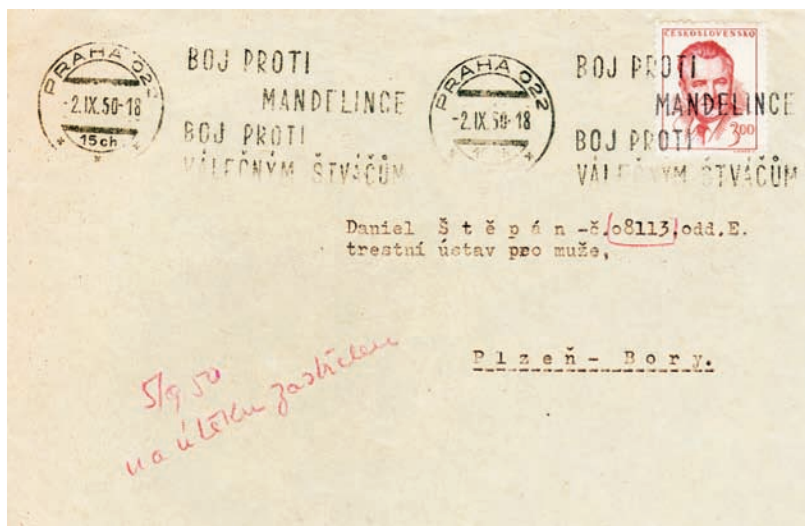
¹³⁾ Dr. Umnov – stálý poradce ministerstva zemědělství v boji proti mandelince.

agenty nebo letadly, která často létají nad hranicí našeho státu.¹⁴

V obcích byly vylepovány jakési „mobilizační vyhlášky“, které vyzývaly ke generálním „hledačkám“ a zdůrazňovaly, že účast na nich je vlasteneckou povinností každého občana. Na počátku kampaně bylo vytištěno 40 tisíc barevných plakátů (z toho 10 tisíc slovenských) a 100 tisíc letáčků, na kterých byla zobrazena vývojová stadia mandelinky, aby se jí všichni naučili rozpoznávat. Vedle těchto odborných popisů ale obsahovaly i nezbytné proklamace: *Nenávist imperialistů proti naší republice, proti našemu lidu se nezastaví před žádným zločinem. Za každou cenu se snaží rozvracet naši budovatelskou práci. Chtěli by nám způsobit nedostatek důležitých potravin a průmyslových surovin. Vybrali si proto nejpěššího škůdce bramborů, mandelinku bramborovou, a dali ji k nám zavléci. [...] Všichni do boje proti mandelince! Odrazme společně hanebný, zákeřný útok západních imperialistů proti našemu zemědělství! Účast v tomto úsilí je věcí cti každého občana!*¹⁵

Aranžérská a propagační oddělení podniků a redakce novin navíc vytvářely své materiály v podobě takzvaných bleskovek. Byly zhotoveny nálepky, a dokonce i poštovní razítka (*Boj proti mandelince. Boj proti válečnému štvárcům* – viz obrázek), jablonecká továrna na bižuterii dostala zase za úkol vyrobit speciální špendlíky se skleněnou mandelinkou bramborovou.

Rolníkům nepomáhaly jen brigády z továren, škol a úřadů, ale i masové organizace. Na pole vyrazili i ministerští úředníci: *V těchto dnech půjdou všichni vedoucí úředníci ministerstva zemědělství do*

Výmluvný důkaz krutosti a absurdnosti 50. let. Známka s Klementem Gottwaldem, příležitostné poštovní razítko, vydané v souvislosti s kampaní, a strohý příspěvek, že vězeň byl zastřelen na útěku. Dopis napsala 2. 9. 1950 sestra dvacetiletého Daniela Štěpána, odsouzeného 11. 5. 1950 za „vlastizradu a utržení na cti“ k jedenácti letům těžkého žaláře. Píše mu v něm, jak na něj s maminkou vzpomínají a že zatím marně žádaly o jeho návštěvu. List končí slovy: „Dáňo, napiš! Všichni Tě zdravíme a líbáme.“ Dopis nečetl, 5. 9. byl zastřelen.

Zdroj: NA

okresů a krajů, aby na místě organizovali akce proti mandelince.¹⁶

Pracující lid měl „spontánně“ odsoudit podlý útok „amerických imperialistů“, kteří k nám mandelinku bramborovou „pomocí větrů a mraků“ poslali, na schůzích a veřejných shromážděních, z nichž měly být odesílány rezoluce jak do tisku, tak státním a stranickým orgánům. Zástupce Jednotného svazu českých zemědělců na IX. schů-

zi Komise pro boj proti mandelince bramborové, konané dne 29. srpna 1950 na ministerstvu zemědělství,¹⁷ referoval, že dosud proběhly schůze v 54 okresech, 644 obcích a že přišlo 285 rezolucí (což se naprosto nedá srovnat s počtem rezolucí odeslaných v bezprostředně předcházející kampani, jež provázela proces s JUDr. Miladou Horákovou; tam se jejich počet pohyboval v řádu tisíců).

V našem závodě Totex v Chrastavě se hned ráno objevily dvě bleskovky, vydané závodní skupinou ČSM, které mluvily za všechny dělníky, rolníky a ostatní pracující: „Naši výživu si rozvracet nedáme. Na hanebný čin našich západních imperialistů odpovíme ještě větším pracovním výkonem.“ V druhé bleskovce se obrací závodní skupina ČSM na všechnu mládež na závodě, aby se hlásila do pohotovostních čet na sbírání mandelinky bramborové a [k] zásahům všude tam, kde se tento škůdce vyskytuje.

HOŘENÍ, Zdeněk: Mládež z továren do pohotovostních čet. *Rudé právo*, 30. 6. 1950, s. 1.

¹⁴ NA, f. 78, sv. 41, arch. j. 561, l. 95; dálnopis zemědělského oddělení KV KSČ České Budějovice zemědělskému oddělení ÚV KSČ, 14. 7. 1950.

¹⁵ *Do boje proti mandelince bramborové!* Brázda, Praha 1950, s. 2.

¹⁶ NA, f. 78, sv. 41, arch. j. 559, l. 3; tajná zpráva pro předsednictvo ÚV KSČ o stavu akce proti mandelince bramborové k 10. 7. 1950 (Július Ďuriš).

¹⁷ *Tamtéž*, l. 72; zápis z IX. schůze Komise pro boj proti mandelince bramborové, 29. 8. 1950.

V Trumanově hlavním štábu.

Mandelinky jako členové hlavního vojenského štábu. Hitlerův *Mein Kampf* na stole amerického prezidenta Harryho Trumana má naznačit, od koho se „američtí imperialisté“ při útoku na Československo učili.

Zdroj: Mladá fronta

TISK, ROZHLAS, FILM

Do kampaně byla zapojena všechna média. Dne 28. června 1950 byla svolána tisková konference, na níž byli novináři seznámeni s provoláním vlády. Kromě tiskových konferencí byly organizovány také zájezdy novinářů, aby poznali způsoby boje proti mandelince bramborové a místa jejího výskytu. Měla se rozběhnout mohutná tisková kampaň na nejširší základně. Tajná zpráva pro předsednictvo ÚV KSČ o stavu akce proti mandelince bramborové, vy-

pracovaná k 10. červenci 1950,¹⁸ uvádí, že deníky přinesly v prvních deseti dnech kampaně (od 29. 6. do 8. 7. 1950) celkem 702 článků na téma boj proti americkému brouku a také že všechny týdeníky a čtrnáctideníky otiskly k tomuto tématu zprávy a obrazové reportáže. V průběhu celého července vyšlo bezpočet dalších článků. Pro ilustraci namátkou uveďme titulky některých z nich: *Mandelinka dolarová*, *Nový spojenec Američanů* – *mandelinka bramborová*, *Vyhubíme amerického brouka*, *Zničíme zlo-*

činnou setbu imperialistů, *Vyhubit amerického brouka do posledního*, *Pracující měšť a venkova společně hubí amerického brouka*, *Sovětská letadla dnes hubí amerického brouka*, *Dvojnozí rodiče amerického brouka*, *Gangsteři při práci* atd.¹⁹ Šířeji citujme například z článku Kamila Wintra, otištěného v *Rudém právu*: *Parasiti z Wall Streetu si zavolali na pomoc parazity z říše hmyzu ve svém nenávistném boji proti pokroku a každé mírumilovné práci, sloužící lidu. Lži o poměrech u nás, hnusná rozhlasová a tisková pomlouvačná propaganda proti našemu lidově demokratickému zřízení, organisování špionáže, vysílání agentů, sabotérů a vrahů – a nyní, mandelinka bramborová – to vše jsou články jednoho jediného řetězu, součástí zuřivého boje, který má rozvrátit a zvrátit mírumilovný život našeho lidu a připravit jej o plody jeho usilovné a stále úspěšnější práce. [...] Nedaří se jim rozleptat jednotu svobodných národů svou lživou štvavou propagandou, nedaří se jim ochromit budovatelskou práci svou válečnou propagandou a zastrašováním, a proto se uchylují k nejzákeřnějším zločinům, jaké kdy byly spáchány na národech v době míru. K zločinům, jaké se neodvážili páchat ani hitlerovští bandité, učitelé dnešních amerických aspirantů na světovládu. [...] Zrádná emigrantská banda mluví o „politice“, o „svobodě“, o „demokracii“, a přitom se v noci, skryti před zraky všech poctivých pracujících lidí, vtírají do naší vlasti, vyzbrojeni láhevmi se škodlivým hmyzem, aby vraždili naši úrodu, život národa. A po vykonaném díle se vracejí k svým spojencům a pánům, k západoněmeckým nacistům a anglo-americkým atomovým štváčům.²⁰*

¹⁸ NA, f. 78, sv. 41, arch. j. 559, l. 3; tajná zpráva pro předsednictvo ÚV KSČ o stavu akce proti mandelince bramborové k 10. 7. 1950 (Július Ďuriš).

¹⁹ *Rudé právo*, 9. 7. 1950, s. 7; *Rudé právo*, 12. 7. 1950, s. 3; *Rudé právo*, 13. 7. 1950, s. 5; *Rudé právo*, 13. 7. 1950, s. 5; *Rudé právo*, 13. 7. 1950, s. 5; *Rudé právo*, 16. 7. 1950, s. 5; *Rudé právo*, 26. 7. 1950, s. 1.; *Rudé právo*, 26. 7. 1950, s. 3; *Rudé právo*, 1. 7. 1950, s. 7.

²⁰ WINTER, Kamil: Pokus imperialistů o ohrožení naší úrody. *Rudé právo*, 30. 6. 1950, s. 2.

Dobře si všimněte takto mandelinky bramborové, a poznáte ve škodlivém brouku nenávistnou tvář amerických zbrojařů a petrolejářů, kteří se nemohou smířit s tím, že rostoucí blahobyt našeho lidu je připravuje o ještě větší zisky, poznáte v něm nenávistnou tvář jejich pomahačů – zrádných emigrantů – kteří ve své zášti proti lidu jsou ochotni zničit i zem, v níž se narodili a jejíž jazyk zneuctívají, poznáte v něm celou tu hrstku špinavých zločinců, kteří chtějí utopit svět v moři krve, aby se mohli vrátit jako páni do své fabriky, na své statky.

WINTER, Kamil: Pokus imperialistů o ohrožení naší úrody. *Rudé právo*, 30. 6. 1950, s. 2.

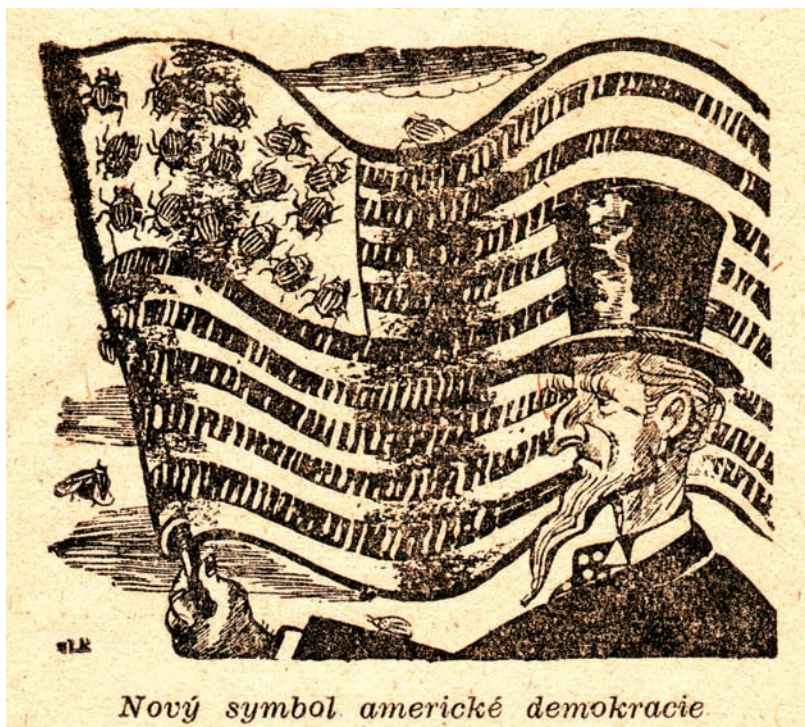
Také rozhlas zahájil rozsáhlou kampaň vládního svolání. Deně vysílal zprávy, reportáže a tzv. pětiminutovky na téma boje proti mandelince bramborové. V obcích se do kampaně zapojil rovněž místní rozhlas.

Využit měl být také film. Československý státní film dostal nařizeno dokončit výrobu 150 kopií *normálních filmů* o mandelince s *novým úvodem*, dále zhotovit třicet kusů *úzkých filmů* a také připravit filmový týdeník, který by v kinech běžel v 300 kopiích. Osmého srpna 1950 se však v zápisu Komise pro boj proti mandelince bramborové konané na ministerstvu zemědělství konstatuje, že *propagace filmem* je dosud málo zajišťována, neboť podle hlášení zástupce Jednotného svazu českých zemědělců *bylo provedeno promítání filmu o mandelince jen v 95 obcích*, ačkoliv všech filmů je celkem 500. Měla být okamžitě sjednána náprava, vždyť již 10. července 1950 se v Ďurišově zprávě pro předsednictvo ÚV KSČ uvádí, že *bylo pořízeno 387 zvukových kopií filmu „Škůdce“ s novým komentářem, které budou promítнутy do tří týdnů ve všech biografech v ČSR*.²¹

Články věnované kampani naplňovaly přední stránky deníků, rozhlas odvysílal stovky reportá-

ží. Přesto bylo 8. srpna 1950 na schůzi „protimandelinkové komise“ opět apelováno, že nebezpečí nepominulo a právě teď je určující období, v němž se rozhodne o úspěchu, či neúspěchu celé akce. Média se neměla nechat ukolébat.

Zároveň bylo navrženo, aby byla vydána brožura o leteckém poprašování, ve které se měla zvláště vy-
zdvihnout pomoc sovětských letců Československu. Vyšla také brožurka *Americký brouk*, která měla popularizovat boj proti tomuto parazitu, zavlečenému na naše území „zákeřnými západními imperialisty“ (spisek obsahuje text sovětských a československých nót USA, svolání vlády, vládní usnesení o opatřeních proti mandelince bramborové, pokyny pro její potírání, stať o organizaci celého boje proti ní a protestní dopis členů JZD v Jedomělicích).²² Brožura měla být dodána všem obcím a organizacím Jednotného svazu českých zemědělců.

Americké národní symboly – vlajka či zakladatel USA Abraham Lincoln – byly v době kampaně proti „americkému brouku“ vděčným předmětem mnoha karikatur.

Zdroj: Lidové noviny

²¹⁾ NA, f. 78, sv. 41, arch. j. 559, l. 2; tajná zpráva pro předsednictvo ÚV KSČ o stavu akce proti mandelince bramborové k 10. 7. 1950 (J. Ďuriš).

²²⁾ KAC, Arnold – FOLTÝN, Jiří: *Americký brouk*. Brázda, Praha 1950.

Děti, „vyzbrojené“ transparentem a lahvemi s petrolejem, jdou v jednom šiku sbírat mandelinku bramborovou. Ilustrace z knihy Ondřeje Sekory *O zlém brouku Bramborouku – o mandelince americké, která chce loupit z našich talířů*.

ZAPOJENÍ DĚTÍ A MLÁDEŽE

V rámci všeobecné mobilizace byla do boje proti americkému brouku povolána také mládež. Ústřední výbor KSČ na ni pamatoval již 27. června 1950,²³ když uložil ministrově zemědělství, aby připravil provolání i k ní. Po spuštění kampaně se školní kolektivy pravidelně účastnily tzv. hledáček. Školáci pod vedením učitelů procházeli jednotlivé řádky brambor a do lahví s petrolejem, připásaných k boku, sbírali mandelinky.

Své nálezy pak nosili na národní výbor. Po skončení série „hledáček“ byli slavnostně vyhlašováni a odměňováni nejúspěšnější sběrači. Pamětníci vzpomínají, že odměnou za nejlepší výkon bývalo zpravidla pero nebo míč. V dětských rubrikách novin a v časopisech přímo určených dětským čtenářům byly otiskovány příběhy pionýrů, kteří se zachovali v boji s mandelinkou příkladně. Pro ilustraci uveďme článek nazvaný *Do boje s nepřítelem*, který vyšel v *Lidových novinách*. V něm je hlavním hrdinou malý Vašík, který ví, co má udělat, když objeví mandelinku – jít svůj nález ohlásit předsedovi národního výboru. Ten neváhá a ihned začne aktivně jednat: *Musíme ihned zmobilizovat všechny děti od osmi do čtrnácti let i učitele. [...] Za chvíli se dal šik bojovníků do neúprosného boje. [...] Do večera byly brambory zachráněny a dalšímu šíření tohoto strašného, z Ameriky zavlečeného škůdce bylo zamezeno. Nepřítel byl na hlavu poražen.*²⁴

Deníky přinášely také rezoluce, v nichž děti odsuzovaly jednání západních imperialistů, v časopisech byl dán prostor také básním, zaslaným pionýry-dopisovateli (viz rámeček).

Právě v poslední den školního roku ohrozilo nebezpečí mandelinky bramborové také čtyřhektarový lán, patřící lihovaru v Krásném Březně na ústeckém okrese. Ředitel střední školy v Krásném Březně soudruh Müller se rychle dohodl s žáky a odložil slavnostní rozdávání vysvědčení na večer. Početná brigáda chlapců a děvčat odešla ihned na pole lihovaru. K hledáčkům se připojili také žáci nejvyšších dvou ročníků národních škol v Krásném Březně. Pionýři s úspěchem pomohli. [...] Tím však protimandelinkový boj pionýrů z Krásného Března neskončil. Vzal si na starost brambořiště také v blízkých Dobeticích, kde rovněž pomohou rolníkům bojovat proti americkému brouku – proti mandelince bramborové.

Pionýři z Krásného Března bojují proti mandelince bramborové. *Rudé právo*, 9. 7. 1950, s. 4.

²³ NA, f. 02/4, sv. 16, arch. j. 132, l. 3; návrh pro schůzi sekretariátu ÚV KSČ – výskyt mandelinky bramborové, 27. 6. 1950.

²⁴ HODEK, Jíra: Do boje s nepřítelem. *Lidové noviny*, 9. 7. 1950, s. 7.

Mandelinka bramborová

Spatřil jsem lány zelené,
srdce se na ně smálo,
včely nad ním létaly
a slunce tolik hřálo.

Květ pozdvihl svůj kalíšek,
by rosa vláhu dala,
ty lány to je lidská práce,
která tu rozkvétala.

Však velká přišla pohroma,
tam zdálky od západu,
mandelinku k nám poslali:
což budeme bez bramborů.

Ach, páni, to se mýlíte,
to náš lid málo znáte,
my svorně jdeme kupředu
a to vaše hlavy mate.

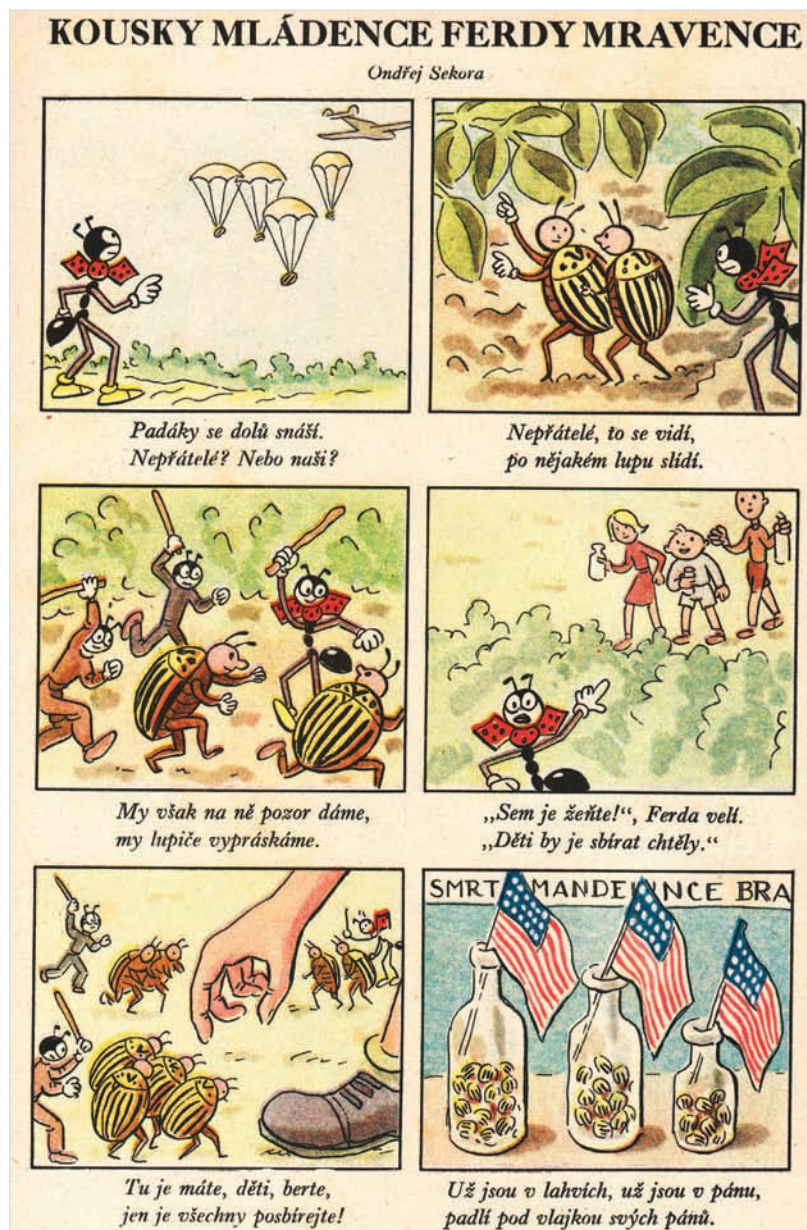
Červené šátky zasvítí
mezi tou zelení
a pilné ruce sbírají
vaše nadělení.

Stanislav Oubram, 11 let, Praha-
-Strašnice

*Ohníček – časopis československých
dětí, 1950/1951, roč. 1, č. 2, s. 26.*

DO BOJE JE POVOLÁN I FERDA MRAVENEC

V *Mateřídoušce*, časopisu pro nejmenší, vycházel na zadní straně komiks, ve kterém Ferda Mravenec sbíral staré kovy a papír (v tomto měl pozitivní vliv i na marnivou Berušku: *Nikdo neměl sběru více – z Berušky je údernice*²⁵⁾, odpracovával si brigádnické hodiny, pranýřoval křečky za křečkování zásob, schůzoval, popoháněl lenochy do práce, propagoval sporeň na vkladní knížku, stavěl spo-

Do boje proti „americkému brouku“ se zapojil i Ferda Mravenec.

Zdroj: *Mateřídouška*

lečnou kuchyni a umísťoval světlušky na hlemýždí domeček (Vzadu nechť též jedna svítí, sice SNB tě chytí!²⁶⁾), hlemýždě dokonce přinutil závodně běhat, když mu před-

tím vytáhl z tělíčka nožičky (sic!). A v létě roku 1950 zde svedl boj s mandelinkami, které vyskočily z letadel a pomocí padáků se snesly na naše pole. Ferda nad nimi sa-

²⁵⁾ *Mateřídouška*, 1949, roč. 5, č. 11 a 12, s. 184.

²⁶⁾ *Mateřídouška*, 1950, roč. 6, č. 15, s. 240.

Ondřej Sekora o boji proti „americkému brouku“ dětem nakreslil a napsal celou knížku. Ilustrace z knihy Ondřeje Sekory *O zlém brouku Bramborouku - o mandelince americké, která chce loupit z našich talířů*.

mozřejmě zvítězil. Americké nepřátele pobil a vložil do lahví, do kterých ještě triumfálně zapíchl americkou vlajku (*Už jsou v lah-*

*vích, už jsou v pánu, padli pod vlajkou svých pánů!*²⁷⁾.

Ondřej Sekora v roce 1950 napsal a nakreslil celou knížku *O zlém*

brouku bramborouku - o mandelince americké, která chce loupit z našich talířů.²⁸⁾ Státní nakladatelství dětské knihy ji vydalo ve stodvacetitisícovém nákladu.

ZPRÁVA O ÚČASTI MLÁDEŽE V BOJI PROTI MANDELINCE

Funkcionáři Československého svazu mládeže byli ústředním výborem KSČ vyzváni, aby vypracovali souhrnnou zprávu o účasti mládeže v boji proti mandelince bramborové v roce 1950. Ti v zaslaném hlášení zdůrazňují, že ČSM vedl celou akci bojů tak, aby získal všechnu mládež (šlo vlastně o zkoušku pohotovosti), dbal na to, aby byla celá akce správně politicky vedena a také využita tak, aby před očima mládeže byla odhalena zákeřná tvář amerických imperialistů. Instruktoři ÚV ČSM začali ihned po vydání vládního prohlášení školit své kolegy na krajských výborech a ti zase na okresních. Uvádějí, že společně se jim podařilo zmobilizovat pohotovostní čtyři mládeže, pionýry, žáky škol a rekreační střediska, přičemž využívali všech jim dosažitelných propagačních a agitačních prostředků k mobilisaci (plakáty, bleskovky, agitační dvojice apod.). Pořádali také veřejné schůze, ze kterých byly odesílány mírové resoluce naší vládě, a mnohde svazáci pronesli před každou „hledáčkou“ tzv. pětiminutovku, ve které politicky zdůvodňovali nutnost boje proti mandelince.²⁹⁾ Celá akce, co se zapojení dětí a mládeže týče, byla vyhodnocena kladně.

DIPLOMATICKÉ NÓTY

Mandelinka bramborová se stala dokonce předmětem diplomatických nót. Velvyslanectví Spojen-

²⁷⁾ *Mateřídouška*, 1950, roč. 7, č. 1, s. 16.

²⁸⁾ SEKORA, Ondřej: *O zlém brouku bramborouku - o mandelince americké, která chce loupit z našich talířů*. Státní nakladatelství dětské knihy, Praha 1950.

²⁹⁾ NA, f. 78, sv. 41, arch. j. 561, l. 44–45; Zpráva ÚV ČSM pro ÚV KSČ o účasti mládeže v boji proti mandelince bramborové, 9. 11. 1950.

ných států amerických 6. července 1950 zaslalo Ministerstvu zahraničních věcí Československé republiky notu, ve které se ohradilo proti tomu, že za viníka výskytu mandelinky bramborové v Československu jsou označováni Američané, kteří ji měli na naše území záměrně dopravit. Je psána oficiálním diplomatickým jazykem, avšak nepostrádá ironií (viz rámeček).

**Z noty Velvyslanectví USA
z 6. 7. 1950**

Velvyslanectví [USA] si dovoluje upozornit na zjevnou nevhodnost [použití] mandelinky bramborové jako nástroje národní politiky. Velvyslanectví má pochybnosti o tom, že by mandelinka bramborová, byť i ve své nejžravější podobě, dokázala fakticky překousat podstatu přátelství, které spojuje československý a americký lid.

Zdroj: Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky, překlad Hynek Zlatník

Ministerstvo zahraničních věcí Československé republiky odevzdalo 10. července Velvyslanectví Spojených států amerických dvě protestní noty. V první uvedlo, že trvá na tom, že mandelinka bramborová byla do Československa dopravena uměle a záměrně z amerického okupačního pásma Německa. V druhé protestovalo, že československé hranice byly porušeny přelety amerických letadel.

SOVĚTŠTÍ „LETČICI“

Dne 22. července 1950 přiletěla do Prahy skupina sovětských odborníků osvědčených v boji pro-

Rodokmen amerického brouka

(Námět Vl. Babuša, kresba Ota Štembera.)

Školy i Československý svaz mládeže organizovaly přednášky, na kterých vysvětlovaly, že mandelinka k nám byla zavlečena „americkými imperialisty“ a jejich „domácími přísluhovači“.

Zdroj: Mladá fronta

ti rostlinným škůdcům. Ve stejné době přistálo na Ruzyni šest letadel, která poslal na pomoc v boji proti mandelince Sovětský svaz. Z každého letadla vyskakují dva muži v zelených kombinézách. Usměvavě tváře sovětských letců připomínají nám tak milé tváře sovětských vojáků, kteří přišli v ro-

ce 1945 osvobodit naši vlast. Přišli nám pomoci v boji proti mandelince bramborové. Stejně jako pomáhají Polsku a demokratickému Německu. Zatímco imperialistická letadla přelétala naše hranice, aby u nás rozšířila amerického brouka, přiletěla sovětská letadla s bratrskou pomocí.³⁰⁾

³⁰⁾ Pomoc sovětských odborníků v boji proti mandelince bramborové. Rudé právo, 23. 7. 1950, s. 1.

Československý lid vyjadřuje dík sovětským „letčikům“, kteří k nám bratrsky přiletěli práškovat pole. SSSR vyslal do Československa dvanáct agronomů a patnáct pilotů a mechaniků se šesti speciálními letadly sovětské zemědělské letecké služby (20. 9. 1950, poblíž Stříbra). Zdroj: ČTK

Letadla začala práškovat bramborové porosty: Je příznačné, že zatímco imperialističtí paliči války se neštíteli sebehnusnějších prostředků k rozvracení míru, náš veliký přítel, Sovětský svaz, nám posílá své odborníky, kteří nám poskytnou účinnou pomoc při zdolání tohoto nejpоследnějšího útoku proti životní úrovni našeho lidu.³¹

Dne 18. července se konala na ministerstvu zemědělství další schůze „protimandelinkové komise“. Na všechny přítomné se zde apelovalo, že musí být projevem dík Sovětskému svazu, který je nutno organizovati ze spodu od rolníků, jak to sami cítí, a příslušné děkovné přípisu adresovat úřadu předsednictva vlády.³² Což se příliš nedaři-

lo, neboť na další schůzi, konané 29. 8. 1950, bylo konstatováno, že akce poděkování SSSR je dosud rozvinuta nedostatečně.

TRESTY „ZA MANDELINKU“

Přemnožení mandelinky bramborové na našich polích bylo využito i jako argumentu při zdůvodňování potřeby kolektivizace zemědělství (hromadné „hledáčky“ a plošné práškování polí). Za „amerického brouka“ „padaly“ i tresty. Nejen pokuty za neúčast na „hledáčce“, jako tomu bylo například u Josefa Straky, soukromého zemědělce z Havlíčkobrodské.³³ V roce 1950 mu byly veškeré pomocné síly převeleny do továrny, odebrány mu byly i stroje na obdělávání půdy. O celé hospodářství se starali s manželkou sami, ostatní vesničané měli zakázáno jakkoli jim pomáhat. Strakům byly vyměřovány stále vyšší dávky, které měli odvádět státu. A 16. srpna 1952 Okresní národní výbor v Havlíčkově Brodě udělil Josefu Strakovi pokutu tisíc korun za to, že se nezúčastnil „hledáčky“.³⁴ V některých případech byli lidé kvůli mandelince odsouzeni dokonce za velezradu, jako např. bývalý poštovní úředník z Budyně nad Ohří Josef Sluka. Ten byl 22. února 1954 Krajským soudem v Ústí nad Labem odsouzen k jedenácti letům odnětí svobody za trestný čin velezrady, neboť konal přípravu pro zvrát lidové demokratického zřízení, ke kterémužto cíli převzal k dalšímu rozšiřování škůdce mandelinku bramborovou.³⁵

³¹⁾ WINTER, Kamil: Pokus imperialistů o ohrožení naší úrody. *Rudé právo*, 30. 6. 1950, s. 2.

³²⁾ NA, f. 78, sv. 41, arch. j. 560, l. 41; zápis o schůzi Komise pro akci proti mandelince bramborové, konané dne 18. července 1950 na ministerstvu zemědělství.

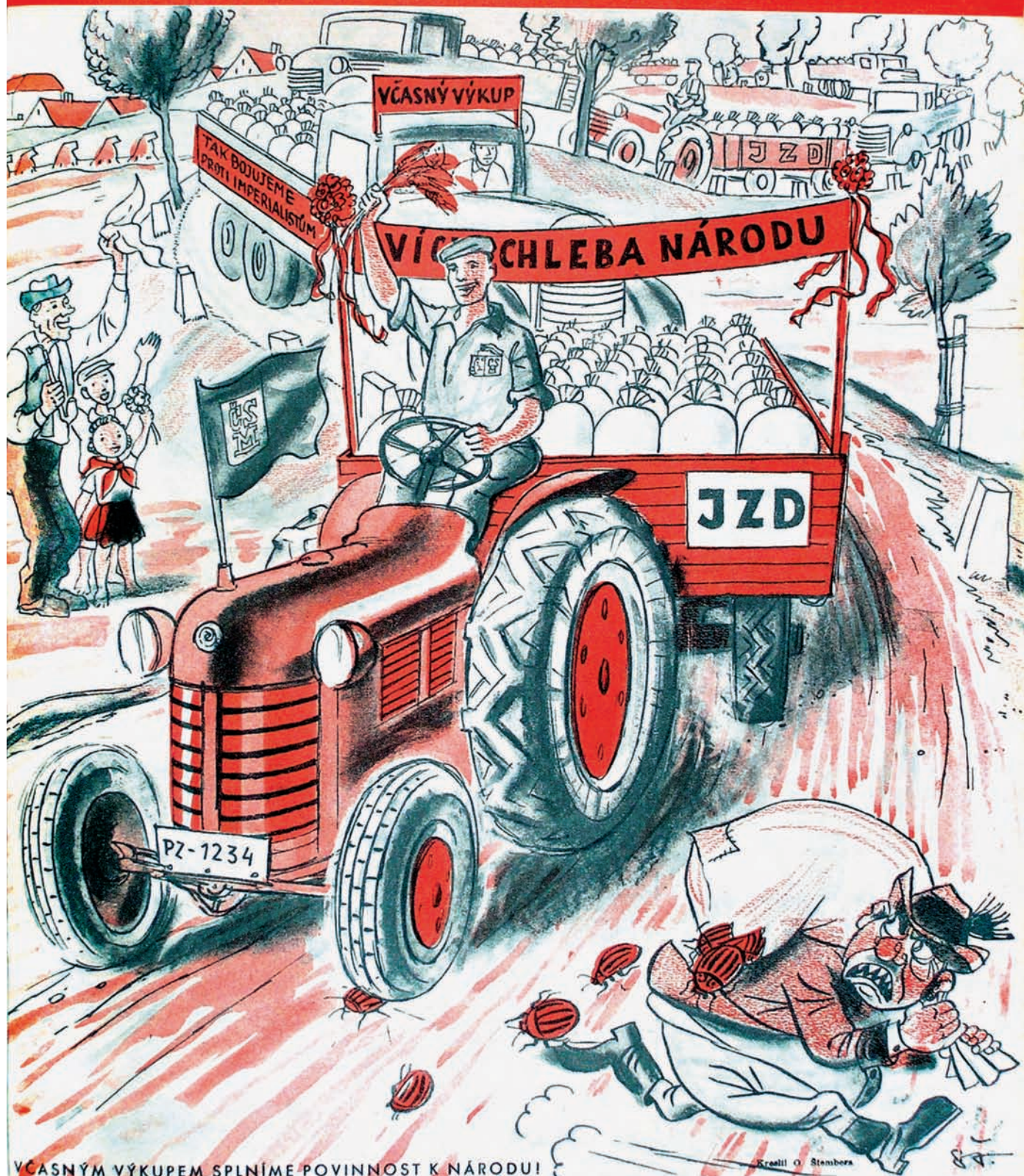
³³⁾ Přesný název usedlosti: Okrouhliční Dvořáci.

³⁴⁾ Josef Straka byl nakonec 3. září 1952 odsouzen za sabotáž k šesti letům odnětí svobody, peněžitému trestu ve výši 50 tisíc korun, propadnutí majetku a zákazu pobytu v okrese Havlíčkův Brod. Manželka Emílie byla nucena odejít do průmyslové výroby. *Srov. Příběhy bezpráví – z vězeňských spisů. Člověk v tísni, Praha 2007, s. 96 a NA, f. Správa sboru nápravné výchovy (dále jen SSNV) – nezprac., osobní spis Josefa Straky.*

³⁵⁾ NA, f. SSNV – nezprac., osobní spis Josefa Sluky.

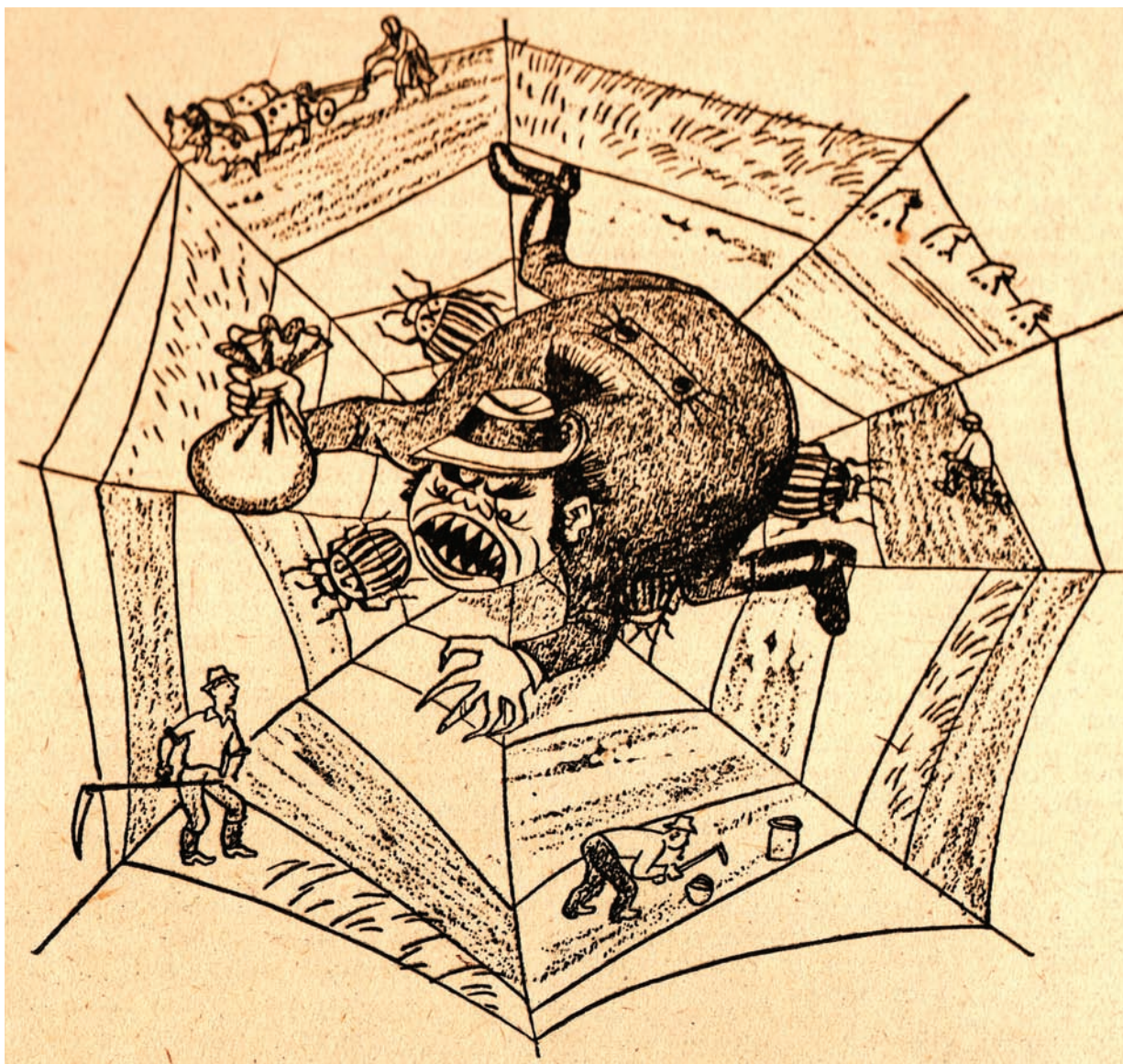
DIKOBRAZ

ČÍSLO 31 • ROČNÍK VI • 1. SRPNA 1950 • CENA 3 Kčs

VČASNÝM VÝKUPEM SPLNÍME POVINNOST K NÁRODU!

Kraall O. Stambora

Přemnožení mandelinky bramborové bylo použito i v tažení proti „vesnickým boháčům“ a při prosazování kolektivizace. „Vesnický boháč“, který z kapes trusí mandelinky, je zobrazen v dobovém stereotypu: vypasený, s měšcem peněz, zde navíc s atributy typickými pro sudetského Němce – štětka na klobouku a kožené holínky. Zdroj: Mladá fronta

„AMERICKÝ BROUK“ JE ZASE MANDELINKOU BRAMBOROVOU

Kampaň provázející boj proti mandelince bramborové probíhala nejmohutněji v roce 1950, ale proti „americkému brouku“, kterého k nám „úmyslně zavlekli úkladní imperialisté“, se bojovalo po celá padesátá léta. Své mytizace byl brouk zbaven až s postupným politickým uvolňováním v letech šedesátých. Zase se

stal obyčejným škůdcem, který se v klimaticky vhodných podmínkách dokáže rychle množit a napáchat obrovské škody. Symbolický je v tomto ohledu obraz z filmu Pavla Juráčka *Postava k podpírání* z roku 1963. Hlavní hrdina vchází do sklepa, kde se jako nepotřebná veteš z dob minulých povalují nejrůznější plakáty a transparenty, mimo jiné i ten, který vyzývá do boje proti „americkému brou-

ku“. Dnes je mandelinka bramborová symbolem absurdnosti 50. let minulého století. Vzpomínka na ni přetrvala v popěvku *Mandelinka bramborová vyskočila z letadla*, který, jak autorka této studie s překvapením zjistila, znají i dnešní děti. Jak se „chodilo na amerického brouka“ nakreslil ve své nové knize *Zed. Jak jsem vyrůstal za železnou oponou*³⁶ česko-americký ilustrátor Petr Sís.³⁷

³⁶⁾ Sís, Petr: *Zed. Jak jsem vyrůstal za železnou oponou*. Praha, Labyrint 2007, nestr.

³⁷⁾ Na tomto místě bych chtěla velmi poděkovat Mgr. Pavlině Zápotocké a Mgr. Patriku Virknerovi (mým kolegům z OABS), PhDr. Aleně Šimánkové (z Národního archivu), Mgr. Adéle Mackové (z FF UK) a Mgr. Liboru Jůnovi (z Archivu Národního muzea), kteří mi v době, kdy jsem se nemohla po úrazu pohybovat, vyhledávali dokumenty v archivních fondech.